

УДК 378.017.92

ПОНЯТТЯ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ**А. С. Сищик**

Розглядається поняття «толерантність» та різноманітність його значень, які містяться у наукових дослідженнях. Проблема толерантності стає особливо актуальною, оскільки вона потребує пошуку таких стратегій мислення та діяльності, які б сприяли встановленню єдиної думки стосовно протиріч, основаної на взаєморозумінні, моральній відповідальності та повазі до прав людини.

Ключові слова: *толерантність, терпимість, терплячість, міжконфесійний діалог, фрустрація, діалог культур.*

Сьогоднішній етап розвитку людства характеризується наявністю протиріч як на міждержавному рівні, так і на рівні інтересів різних груп людей, з їхніми поглядами, уявленнями, а також різними способами їхньої реалізації. У сучасних умовах проблема толерантності стає особливо актуальною, оскільки вона потребує пошуку таких стратегій мислення та діяльності, які б сприяли встановленню єдиної думки стосовно протиріч, основаної на взаєморозумінні, моральній відповідальності та повазі до прав людини. Саме формування толерантної свідомості стає надійним фундаментом конструктивної взаємодії, основою для досягнення згоди у суспільстві.

Актуальність даної статті зумовлена теоретичним обґрунтуванням поняття феномену толерантності, який має широкий спектр застосування та тлумачення у науковій літературі.

Поняття «толерантність» розглядається у філософській, соціологічній, історичній, психолого-педагогічній літературі.

Розвитку ідеї толерантності сприяли праці М. Бердяєва, В. Соловйова, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського та ін. Проблема толерантності знайшла своє відображення в роботах таких сучасних дослідників, як Я. Довгополова, О. Дубасенюк, І. Палько, Н. Якса та ін.

Розглядаючи поняття «толерантність» в психолого-педагогічному контексті, варто наголосити, що ця проблема досліджується рядом науковців (О. Асмолов, Н. Асташова, Л. Байбородова, Л. Бернадська, І. Гриншпун, Д. Колесов, Г. Солдатова). Та незважаючи на значне

розповсюдження терміна «толерантність», однозначного розуміння цього поняття немає.

Метою даної статті є аналіз поняття «толерантність».

У світовому суспільстві найбільш значущим є феномен толерантності, який відповідає складним процесам міжнародного, міжконфесійного та культурного спілкування народів. «Сьогодні найбільш корисна людина у світі – це та, яка вміє налагодити з іншими людські відносини – це найважливіший предмет у великій навчальній програмі життя» [1, с.12]. Толерантність стала своєрідною ланкою громадських, міжособистісних відносин. Як прояв поваги до представників різних етносів, релігій та культур, толерантність виступає неодмінною умовою розвитку сучасної цивілізації. Сьогодні, коли в світі розповсюджені насильницькі методи вирішення соціально-політичних, релігійних, етнічних проблем, виникає потреба у толерантності, яка б обґрунтувала іншу систему життєвих цінностей та пріоритетів. Вона зумовлює готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі діалогу та співпраці.

Завданням будь-якого цивілізаційного суспільства є не тільки теоретичне осмислення проблеми толерантності, але і створення соціальних умов для формування толерантного світогляду, поведінки та способу життя. На Заході та Сході існують переконання щодо природності розбіжностей у поглядах людей, заперечення насильницького навернення до своєї віри, нав'язування своїх принципів та цінностей, представлення культурного прогресу як процесу переборення егоїзму та агресії по відношенню до інших, - усі ці ідеї відображають становлення толерантності як цінності. Протиріччя між потребою у толерантності як цінності громадянського суспільства та недостатністю еталонів толерантних моделей поведінки, які існують у соціумі, визначає актуальність розгляду феномену толерантності.

У наш час проблема толерантності розглядається дуже широко з різних позицій: в психологічній науці, зокрема, як загальнопсихологічний феномен (А. Асмолов, І. Гриншпун, А. Реан). Досліджується проблема комунікативної толерантності (В. Бойко, Г. Балл, О. Потебня), етнічної толерантності (А. Асмолов, І. Гриншпун, Н. Лебедева, Г. Солдатова, Т. Стефаненко, О. Татарко, О. Хухлаєв та ін.). Крім того, є роботи, виконані в руслі філософського осмислення проблеми толерантності (В. Лекторський, М. Уолцер, В. Золотухін та ін.).

У сучасному науковому обігу вживаними є різні інтерпретації феномену толерантності, який не втрачає своєї актуальності за будь-якого

періоду розвитку історії (О. Грива, М. Мириманова, Г. Олініченко, М. Хом'яков, В. Шалін). Сучасні уявлення про толерантність були багато в чому визначені діяльністю гуманістів епохи Відродження (Т. Мор, М. Монтень, Е. Роттердамський та ін.).

Таким чином, потрібне глибоке осмислення феномену толерантності в різних контекстах соціальної та наукової сферах. Феномен толерантності є предметом особливої уваги в психології, педагогіці, соціології, філософії. Філософський аспект пропонує розгляд толерантності як готовності постійно і з гідністю сприймати особистість або річ, як терпіння, терпимість, витримку, примирення. Це дало можливість П. Нікольсону розглядати толерантність як духовне взаємопроникнення людей, що означає співпереживання труднощам і радощам життя Іншого, емоційну співучасть у його житті [2]. Толерантність як позиція, як властивість особистості означає свідому відмову людини від спроб шукати ворогів серед оточуючих людей.

Поняття «толерантність» спрямоване на людину, створене для людини і означає гармонію між окремою людиною і світом, що оточує її. Толерантність – це гармонія всередині самої людини, яка виникає від гармонії зі світом зовнішнім: суспільством, оточуючими, державним устроєм. Осягаючи основи толерантності – гармонізуючи себе і своє життя, людина позбавляється причин агресії, болісних станів, страху, тривоги. Як наслідок цього – толерантна людина вже за своєю суттю інтернаціональна, терпима до оточуючих, доброзичлива [3]. Таким чином, толерантність - це активна гармонія із собою та навколишнім світом.

За визначенням В. Шаліна, толерантність – це терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки. Це повага або визнання рівності інших, відмова від домінування чи насильства. Інакше кажучи, постійні, цілеспрямовані зусилля для створення такого інформаційного поля, яке б культивувало в людині і суспільстві настанову на самообмеження, злагоду та співробітництво, на емоційну мобілізацію на злагоду культур [4]. На думку Н. Федотової, толерантність – це визнання легітимності законних інтересів іншого, що не розходяться з мораллю, і відвертість по відношенню до його досвіду, готовність до діалогу і до розширення власного досвіду [5]. Саме так повинні ставитись суб'єкти юридичної діяльності один до одного.

Політичний контекст centruє увагу на повазі до свободи іншої людини, її поглядів, думок, поведінки. Соціологія трактує толерантність як милосливість, делікатність, прихильність до іншого. У контексті педагогіки

толерантність трактується як готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на засадах згоди і порозуміння (С. Бурдіна, Д. Колесов, В. Шалін та ін.). В аспекті психологічного підходу – виникнення в індивіда зниження сенситивності до фактів взаємодії, що пов'язане з особливостями темпераменту, із захистом від фрустрації, з комплексом імперативних настанов щодо прояву великодушності стосовно іншого.

На думку Б. С. Гершунського, кожна людина є не тільки активним споживачем духовних та матеріальних цінностей, але і своєю життєдіяльністю вносить посильний внесок у духовний досвід народу своєї країни і всієї цивілізації у цілому [6, с. 3]. Модель толерантності побудована на взаємодії культур, етносів та релігій. Єдність культурних традицій та цінностей суспільства створюють передумови для формування соціальної згоди. У свою чергу ця згода виступає як основа для зниження рівня напруженості та конфліктності і сприяє реалізації принципу толерантності.

Отже, у науковій літературі толерантність розглядається перш за все як повага і визнання рівності, відмова від домінування та насильства, визнання різноманіття людської культури, норм, вірувань і відмова від зведення цієї різноманітності до єднання або до переваги якоїсь однієї точки зору. Така інтерпретація поняття «толерантність», на думку О. Садохіна, передбачає визнання прав іншої людини, сприйняття її як рівної, як такої, що претендує на розуміння і співчуття, готовність прийняти представників інших народів і культур такими, якими вони є, і взаємодія з ними на основі згоди і поваги. Таким чином, В. Садохін розглядає толерантність як почуття терпимості і шанобливого ставлення до культури і думок інших людей, які не збігаються з власними [7, с. 313]. Разом з тим толерантність допускає вільне вираження думок і реальну поведінку в практичному житті представником іншої культури за умови одночасного доброзичливого ставлення до культури, поведінки і думок інших людей.

У розвиненій суспільній самосвідомості толерантність постає як моральна якість, що характеризується прийняттям «одним індивідом чи суспільством інтересів, переконань, вірувань, звичок інших людей чи спільнот. Толерантність виражається в людському прагненні досягти взаємного розуміння та узгодженості найрізноманітніших мотивів, установок, орієнтацій, не звертаючись до насилля, пригнічення людської гідності, а використовуючи гуманітарні можливості – діалог, пояснення, співпрацю» [8]. Толерантність – поняття багатоаспектне. Вона може

розглядатися і як регулятор міжособистісних, міжнародних і міжконфесійних відносин, і принцип громадянсько-правової поведінки, і соціально-політичний імператив суспільства, і етико-філософська категорія, і культурна норма та моральна цінність.

При спробі з'ясувати наукове значення поняття «толерантність» були проаналізовані довідкові та енциклопедичні матеріали, оскільки дане поняття використовується в різних галузях знання: етики, психології, політиці, теології, філософії, медицині та ін.

Толерантність в проекті Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності вченими (О. Сухомлинська, М. Борішевський, І. Тараненко) визначається як терпляче ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних поглядів і позицій і є обов'язковою умовою демократичного, правового, стабільного, суспільно-політичного устрою.

Феномен толерантності можна вважати не тільки як орієнтацію свідомості, але і як тип певного способу життя, побудованого на сумісності суспільного та власного буття. Толерантний спосіб життя може бути представлений як показник способу життєдіяльності громадянського суспільства та особистості, оскільки він характеризує цінності та типові риси поведінки. Толерантність виступає в якості основної демократичної цінності. Оцінювати те чи інше суспільство можна по розповсюдженості толерантного способу життя, в якому толерантність визнається як цінність.

Розглядаючи феномен толерантності, необхідно відзначити, що вона не повинна бути самоціллю, а лише механізмом для досягнення гуманного співіснування. Не тільки в різних суспільствах, але і в межах одного суспільства існують різні варіанти поняття «толерантність».

Толерантність, яку часто порівнюють з терпимістю, означає, що люди готові терпіти й терплять людину чи соціальну групу, яка відрізняється від загальної більшості. Поняття «терпимість» походить від дієслова «терпіти» - стійко переносити фізичні або моральні страждання; витримувати; миритися з чимось неприємним, важким, сподіваючись на краще. Поняття «терпимість» має значення вимушено пасивної реакції на будь-яке зовнішнє подразнення. Як соціальний термін толерантність використовується для характеристики ситуацій діалогу культур, досягнення консенсусу мирним шляхом. Толерантність – це шлях вирішення протиріч між державами, соціальними групами та всередині їх. У сучасному світі вирішальне значення має ні нейтральна терпимість по відношенню до представників

інших культур, суспільств, релігійних та етнічних спілок, а активна толерантність, яка побудована на взаємодії з представниками інших соціальних груп. Вона базується на свідомості того, що незважаючи на все те, що не приймається в поглядах та поведінці інших, її слід враховувати, оскільки люди можуть спільно жити та працювати, не належачи до однієї нації чи віри, не поділяючи одних і тих самих моральних чи політичних поглядів. За таких обставин враховуються протилежні інтереси, вирішуються непорозуміння та розвиваються демократичні відносини.

Терпимість як один із проявів вираження толерантності є засобом досягнення певної високої мети (певного ідеалу чи цінності). Терпимість не є ідеалом чи цінністю, а тільки допомагає їхньому прояву. Як така вона повинна була би мати позитивне значення, але це не зовсім так: не можна бути терпимим по відношенню до усього. Через це терпимість по відношенню до усього породжує байдужість, нейтральність, поблажливість, лицемірність. У цілому терпимість – це певний вид прояву свободи як універсального початку, згідно з яким люди вільні розпоряджатися своїм життям за власним розсудом. Але вони мають здійснювати це, тільки якщо їхній вибір не загрожує свободі чи правам інших людей. У випадку якщо їхній вибір не є таким, він заслуговує не на підтримку, а на запобігання [9, с. 155].

Розуміння толерантності як терпимості є традиційним, але не вичерпним. Ще британський філософ XVII ст. Дж. Локк дійшов висновку: досконала толерантність – це не тільки свідоме та позбавлене негативного забарвлення визнання державою свободи когось «іншого» самому вести свої громадянські або приватні справи у будь-який спосіб, який відповідає встановленим законом межах. Це ще й захист з боку держави свободи кожного пересічного громадянина від будь-якого нелегітимного її обмеження [10, с. 68].

Хоча поняття «толерантність» ототожнюється з поняттям «терпіння», але воно має більш активну спрямованість. Толерантність – не пасивне, покірне терпіння, а активна моральна позиція і психологічна готовність до терпимості заради взаєморозуміння між етносами, соціальними групами, заради позитивної взаємодії з людьми іншої культури, національного чи релігійного середовища. Найбільш точне визначення поняття «толерантність» дається у «Декларації принципів толерантності» генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року, де толерантність означає «повагу, прийняття та вірне розуміння багатой

різноманітності культур нашого світу, наших форм самовираження та способів проявів людської індивідуальності; відкритість, спілкування та свободу думки, совість та переконання; політичну та правову необхідність; чесноту, котра дає можливість досягнення миру та сприяє заміні культури війни культурою миру» [11].

Отже, толерантність – норма цивілізаційного компромісу, взаємодія різних людей з різними поглядами та цінностями. Вона є однією з універсальних цінностей сучасного суспільства. Прояв толерантності в повазі до прав людини означає право дотримання кожним своїх переконань і визнання такого ж права за іншими, та аж ніяк не терпиме ставлення до соціальної несправедливості або відмова від своїх переконань. Толерантність передбачає визнання того, що люди за своєю природою відрізняються зовнішнім виглядом, статусом, мовою, поведінкою, цінностями і мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність. А погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим. Таким чином, саме толерантність є умовою гармонізації соціальних відносин у полікультурній ситуації.

Підсумовуючи визначення толерантності різних авторів, С. Ільїнська виділяє рівні існування толерантності: цивілізаційний, міжнародний, етнічний, соціальний, індивідуальний. Тобто під цивілізаційною толерантністю розуміється ненасильство в контактах різних культурних цивілізацій. Міжнародна толерантність виступає умовою співпраці і мирного співіснування держав незалежно від економічного розвитку та етнічної, релігійної приналежності їхнього населення. Етнічна толерантність – це терпимість до чужого способу життя, чужих звичаїв, думок та ідей. Соціальна толерантність виражається у формі партнерської взаємодії між різними соціальними групами суспільства. Індивідуальна толерантність проявляється у повазі до іншої особистості, розумінні того, що існують погляди, відмінні від власних [12, с.182]

У даному дослідженні робиться висновок про те, що сам термін не несе у собі єдиного тлумачення, бо кожне значення цього терміна має певний зміст. Отже, у сучасному розумінні толерантність не зводиться просто до терпимості, у науковій літературі толерантність розглядається насамперед як повага і визнання рівності думок партнерів, відмова від домінування та насильства. Толерантність передбачає готовність людини прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди. При цьому толерантність не є ставленням байдужості (індиферентності) або

пристосування до іншого (конформізму). Вона не передбачає і жертвовної позиції - повної відмови від власних інтересів, або альтруїзму. Це активна позиція сторін, зацікавлених у спільному результаті, співробітництві.

Література

1. Мир начинается с толерантности. Толерантность начинается с меня / составители Г.В. Белоногина, М.В. Бука. – Луганск, 2008. – 80с.
2. Нікольсон П. Толерантність як моральний ідеал [текст] / П. Нікольсон: «Вісник» УрМІОН. - 2002. - №1. – С. 5 – 9.
3. Ясько Б. А. Толерантність у сучасному суспільстві / Б. А. Ясько // К. : Наукова думка, 2012. – 142 с.
4. Шалин В. В. Образование и формирование культуры толерантности / В. В. Шалин // История. – 2002. – № 11. – С. 8 – 10.
5. Федотова Н. Н. Толерантность как мировоззренческая и инструментальная ценность // Философские науки. — 2004. — № 4. — С. 3-10.
6. Герщунский Б. С. Толерантность в системе ценностно-целевых приоритетов образования // Педагогика. – 2003. - № 1. – С.3-10.
7. Садохин А. П. Культурология. Теория культуры: учеб. пособие для вузов / А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая. - [2-е изд., перераб. и доп.]. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, 2004. - 365с.
8. Хомяков М.Б. Толерантность: парадоксальная ценность // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2003. – №4. – С. 98-112
9. Маркович Д. Ж. Культура мира, толерантность и межэтнические отношения // Век глобализации. - 2008. - №2 . – С.155-160.
10. Локк Дж. Опыт о веротерпимости // Локк Дж. – Соч. В 3-х т. – Москва, 1988. – Т.3. – 238 с.
11. Декларація принципів толерантності. Утв. Рез. 5.61 генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року. www.tolerance.ru
12. Ильинская С. Толерантность как принцип политического действия: история, теория, практика / Ильинская С. - М.: Праксис, 2008. - 288 с.

ПОНЯТИЕ «ТОЛЕРАНТНОСТЬ» В НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

А. С. Сыщик

Рассматривается «толерантность» и многообразие его значений, содержащихся в научных исследованиях. Проблема толерантности становится особенно актуальной, поскольку она требует поиска таких стратегий мышления и деятельности, которые бы способствовали становлению единой мысли относительно противоречий, основанной на взаимопонимании, моральной ответственности и уважению к правам человека.

Ключевые слова: толерантность, терпимость, терпение, межконфессиональный диалог, фрустрация, диалог культур.

THE CONCEPT OF TOLERANCE IN SCIENTIFIC LITERATURE

A. S. Syshchik

In the article the notion "tolerance" and variety of its meanings in scientific investigations are examined. It is underlined that at present the problem of tolerance becomes especially actual because it presupposes the search of such strategies of thought and activity, which would assist arrival at a common view in conflict situations, based on mutual understanding, moral responsibility and respect for human rights.

Keywords: *tolerance, indulgence, patience, interconfessional dialogue, frustration, the dialogue of cultures.*

Сищик А. С. – аспірантка кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) nsish_woman@mal.ru

Syshchik A.S. – Aspirant of the Chair of Pedagogics of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhans'k, Ukraine) nsish_woman@mal.ru

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор С.Ф.Рашидов

УДК 378.12

ОБЩЕКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА

Е. В. Ступина

В статье рассматривается общекультурная компетентность преподавателя, анализируется сущность данного понятия и подчеркивается важность формирования общекультурной компетентности в профессиональной деятельности педагога.

Ключевые слова: *культура, общая культура, человек культуры, компетентность, общекультурная компетентность, педагогическая деятельность.*

Процесс модернизации требует и определяет новые подходы к обучению. Ежедневно происходят процессы развития и преобразования во многих сферах науки и образования, что влечет за собой дальнейшие преобразования в преподавании. Стремительное развитие культуры и